

نقش اخلاق خوش در خانواده

احترام و تکریم یکدیگر از آموزه های اخلاقی دو جانبه در روابط همسران است؛ یعنی همان طور که زن وظیفه دارد به شوهر خود احترام بگذارد و شان و منزلت او در مقام همسر، مدیر خانواده و پدر فرزندان رعایت بکند، مرد نیز متقابلاً باید زن را تکریم کند و منزلت همسری و مادری او را رعایت کند. هر فردی به شخصیت و منزلت خویش علاقه مند است و از خدشه دار شدن آن رنج می برد. در پرتو تکریم و احترام متقابل، حدود و جایگاه افراد حفظ می شود و لطمه ای به شخصیت آنان وارد نمی گردد.

پژوهشگاه باقرالعلوم
علیه السلام

استاد ارجمند: جناب آقای اکبری

گردآورنده: مجید کبوری

چکیده

این مقاله، با رویکرد تحلیلی و نظری به بررسی بایسته های اخلاقی همسران و آثار آن در تحکیم خانواده می پردازد. از منظر آموزه های دینی و روان شناختی، هر یک از همسران در برابر دیگری وظایفی دارند که التزام به آنها در ایجاد فضای مثبت و با نشاط خانوادگی، تاثیر قابل توجهی دارد. تکریم، رعایت ادب، قدردانی، خوش خلقی، محبت، خوش بینی، صیانت از آبروی یکدیگر، مدارا و... از مسائلی است که همسران با عمل به آنها، می توانند روابط میان خود را جذاب و مستحکم سازند. با نگاهی روان شناختی به آموزه های مزبور، در می یابیم که تعهد همسران به وظایف اخلاقی، موجب احساس همگرایی و همدلی مثبت اندیش شده، و فضای خانوادگی در اثر این نتایج، بالنده و با نشاط خواهد شد. همچنین فرزندان چنین خانواده ای در اثر یادگیری اجتماعی و مشاهده ای، به سوی خیر، صلاح و تعهدمداری سوق پیدا می کنند.

مقدمه

آرزو و تمایل درونی همه ی انسان های سالم این است که در محیطی آرام، باطراوت، صمیمی، اخلاقی و انسانی زندگی کنند. کمتر انسانی پیدا می شود که از این شرایط گریزان باشد. همه علاقه مندند همسری مهربان، باادب، وظیفه شناس، زیرک، متواضع و... داشته باشند. همه ی انسان ها از فضاها و محیط های بی روح و بی عاطفه گریزان هستند و دوست ندارند در این مکان ها حضور یابند. با این وجود، تمایلات و گرایش ها در درون همه ی افراد جامعه، چه بسا با راه کارها و زمینه های ایجاد این شرایط (محیط آرام و جذاب) ناآشنا یا کاملاً بیگانه باشند. اما مسئله مهم این است که، همه دوست دارند از این راه کارها مطلع شوند و آنها را در زندگی به کار بندند و به رضایت و خشنودی بیشتری دست یابند. این راه کارها در آموزه های اسلامی با عنوان «اخلاق معاشرت» بیان گردیده است.

خانواده بهترین پناهگاه و ساحل آرامش و اطمینان است. ارکان اصلی خانواده، زن و شوهر است و اگر این دو عنصر اصلی، توافق و همدلی و سازگاری داشته باشند، سایر اعضای خانواده نیز در آسایش روانی خواهند بود. از این رو، در این مقاله به وظایف اخلاقی و انسانی همسران می پردازیم که نقش زیادی در پویایی، نشاط، آرامش و تربیت خانواده دارد.

پیش از پرداختن به وظایف اخلاقی همسران، منظور خود را از «اخلاق» در این نوشتار بیان می کنیم؛ معنا و مفهوم اخلاق در کتاب های اخلاقی و در منظر عالمان و دانشمندان اخلاق، به مجموعه ی صفات روحی و باطنی و به عبارت دیگر مجموعه ی صفات و ویژگی های درونی و ملکه شده که منشا صدور کارهای نیک می گردد، اطلاق گردیده است. (ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۲۴). اما هدف و منظور ما از مفاهیم اخلاقی و وظایف اخلاقی در این مقاله، مجموعه ی کارهای پسندیده ای است که همسران وظیفه دارند در مقابل همدیگر انجام دهند. این وظیفه بر خلاف وظایف حقوقی، از پشتوانه ی حکومتی و قانونی نیز برخوردار نیست و صرفاً به نیت انجام وظایف اخلاقی و نیل به کمالات معنوی و حتی گاهی به نیت شیرینی و صمیمیت بیشتر در زندگی خانوادگی انجام می شود.

جایگاه اخلاق در روابط همسران

برای تعامل مطلوب و به منظور شکوفایی، تکامل معنوی، اجتماعی و تربیتی همسران، توصیه های ارزشمندی در آموزه های دینی و اسلامی و روان شناختی منعکس شده است که بیشتر به بُعد اخلاقی وظایف همسران توجه دارد.

۱- احترام و تکریم

احترام و تکریم یکدیگر از آموزه های اخلاقی دو جانبه در روابط همسران است؛ یعنی همان طور که زن وظیفه دارد به شوهر خود احترام بگذارد و شان و منزلت او در مقام همسر، مدیر خانواده و پدر فرزندان رعایت بکند، مرد نیز متقابلاً باید زن را تکریم کند و منزلت همسری و مادری او را رعایت کند. هر فردی به شخصیت و منزلت خویش علاقه مند است و از خدشه دار شدن آن رنج می برد. در پرتو تکریم و احترام متقابل، حدود و جایگاه افراد حفظ می شود و لطمه ای به شخصیت آنان وارد نمی گردد. رعایت این اصل (احترام متقابل) درباره ی همسران، که به طور طبیعی سالیان زیادی با همدیگر انس، الفت و معاشرت دارند، اهمیتی مضاعف

پیدا می‌کند و رعایت آن موجب استحکام و ثبات بیشتر خانواده می‌گردد. زن و شوهر هرگز نباید به دلیل ارتباط و انس زیاد با یکدیگر، از این امر غفلت داشته باشند، بلکه به دلیل همین ارتباط زیاد موظف هستند در هر حال، شان و موقعیت یکدیگر را درک کرده و رعایت کنند.

در آموزه های حیات بخش اسلام، توصیه های ارزشمندی به مردان و به زنان درباره ی تکریم همسر بیان شده است. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«از رحمت و مغفرت پروردگار دور است زنی که شوهر خود را آزار و اذیت کند و سعادت مند زنی است که شوهر خویش را اکرام و احترام کرده، اذیتش نکند و از او در همه ی حالات اطاعت و فرمانبرداری نماید.».

محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۵۳. پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله درباره ی اکرام زن می‌فرماید: «کسی که زنی را به همسری انتخاب می‌کند، باید او را احترام کند و منزلت او را حفظ نماید.» (همان، ص ۲۲۴). امام سجاد علیه السلام نیز در این باره می‌فرماید: «حق زن بر مرد آن است که بداند خداوند زن را مایه ی آرامش و انس مرد قرار داده است و بداند که زن نعمتی الهی می‌باشد، پس باید او را اکرام کرده و نسبت به او مهربان باشد.» (همان، ج ۷۱، ص ۵).

نمودها و مصادیق تکریم و احترام

احترام متقابل میان زن و شوهر گونه های مختلفی دارد که نمونه هایی از آنها به شرح ذیل است:
الف) سلام کردن به همدیگر

سلام نوعی اعلام محبت، دوستی و مهر در آغاز گفت و گو و هنگام داخل شدن به منزل است. سلام همچنین نوعی اظهار ادب و نوعی تکریم و احترام است. حضرت علی علیه السلام درباره ی جایگاه سلام در تعاملات اجتماعی و بین فردی می‌فرماید: «زبان را به نرمی و لطیف گویی و سلام کردن عادت بده تا دوستدارانت زیاد و دشمنانت اندک گردند.».

جمال الدین محمد خوانساری، شرح غرر الحکم، ج ۴، ص ۲۳۹، ج ۶۲۳۱. پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز می‌فرماید: «آیا شما را به چیزی راهنمایی بکنم که اگر انجامش دهید، محبوب یکدیگر خواهید شد؟ سلام کردن میان خودتان را آشکار کنید.» (حسام الدین هندی، کنز العمال، ج ۳، ص ۴۶۲).

آغاز سخن با سلام و تحیت، نوعی اظهار تمایل به ارتباط کلامی و نوعی اظهار علاقه است. بی شک، سلام کننده از این راه، دوستی و محبت را میان خود و همسرش افزایش می‌دهد و به همین نسبت، زمینه های کدورت و دشمنی را برطرف می‌سازد. همچنین هر قدر سلام رساتر و خالصانه تر و نیز سرشار از احترام و تکریم باشد، اثرش در جذب دیگران، به ویژه همسر، قوی تر و پایدارتر خواهد بود.

ب) رعایت ادب در برخورد با همسر

آدمیزاده اگر بی ادب است انسان نیست فرق ما بین بنی آدم و حیوان ادب است

یکی دیگر از مصادیق تکریم، رعایت ادب در برخورد با همسر است. ادب، نیکوترین هدیه و بارزترین مصداق احترام و تکریم دیگران به ویژه همسر است. حضرت علی‌ه السلام در این باره می‌فرماید: «ادب نیکو بهترین کمک کار و برترین همراه است». (جمال الدین محمد خوانساری، شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۳، ص ۳۸۴، ح ۴۸۱۵). همچنین آن حضرت فرمودند: «ادب نیکو سبب تزکیه و پاک‌سازی اخلاق است». (همان، ج ۴، ص ۱۲۱، ح ۵۵۳۰).

نقش ادب در روابط میان انسان‌ها همانند نقش محافظ است که بسیاری از آفت‌ها را رفع می‌کند و آنها را از آسیب مصون می‌دارد. به کارگیری الفاظ نامناسب یا رکیک و رعایت نکردن عفت کلام، افزون بر اینکه از مراتب معنوی انسان می‌کاهد، موجب از بین رفتن صمیمیت و محبت در میان همسران می‌گردد و آنان را نسبت به همدیگر جسورتر می‌کند.

ج) استقبال و بدرقه ی شوهر

استقبال از همسر هنگام وارد شدن او به منزل یا بدرقه ی او هنگام بیرون رفتن، نشانه ی علاقه مندی و صمیمیت میان آنان است. این عمل زن، افزون بر اینکه اجر معنوی در پی دارد، موجب افزایش مهر و محبت در میان آنان می‌گردد. زن با این کار نشان می‌دهد که از نبود شوهر دل‌تنگ می‌شود و از آمدنش خوشحال می‌گردد. از این رو، تا آخرین لحظه ی خروج از منزل از او جدا نمی‌شود و در اولین لحظه ورود نیز به دیدارش می‌شتابد و از او به گرمی استقبال می‌کند. این کار همسر، نوعی اظهار ارادت قلبی، نشانه تکریم، حفظ شان مرد و اظهار بزرگی مرد برای افراد خانواده است و موجب مجذوب شدن مرد به خانه و مصون ماندن از رفیق بازی و مسائل دیگر می‌گردد.

در آموزه های آسمانی، این کار زن از وظایف اخلاقی او تلقی شده و پاداش معنوی برای آن مقدر گردیده است. در روایتی از حضرت محمد صلی الله علیه و آله نقل شده است: «حق مرد بر زن آن است که چراغ خانه را روشن کند (حفظ منزل نماید)، غذا را آماده کند و هنگام ورود مرد به خانه، تا جلوی در به استقبال او برود و به او خوش آمد بگوید». (حسین نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۵۴).

اهمیت دادن به حضور همسر در منزل و اظهار خوشحالی به هنگام ورود شوهر به خانه و اهمیت دادن به شخصیت و جایگاه او، به ویژه در حضور فرزندان و میهمانان، موجب به وجود آمدن این تصور در شوهر می‌شود که در خانه و میان اهل خانه عزیز و محبوب است. از این رو، وقتی در کنار افراد خانواده است، احساس رضایت خاطر درونی می‌کند و خستگی کار و تلاش از او رفع می‌شود و روز بعد، با انرژی و امید فراوان به طرف کار و تلاش خود می‌رود. اما اگر خانواده، به ویژه زن، به شوهر بی‌اعتنا باشند، وی سرخورده شده و انگیزه حضور در خانه را از دست می‌دهد و آرام آرام نه تنها به خانواده توجهی نمی‌کند، بلکه به دنبال رفیق بازی یا انحراف اخلاقی می‌رود تا خلا عاطفی خود را تامین کند.

جان گری، (John Gray) یکی از روان شناسان غربی و از کسانی که در مشاوره و مسائل خانواده مطالعات زیادی کرده است، می نویسد: «اگر همسران در طول شبانه روز لااقل چهار بار همدیگر را در آغوش بگیرند و اظهار محبت به همدیگر بکنند و به ویژه این کار را در موقع ورود همسر به خانه انجام دهند، بسیار در روابط آنان موثر خواهد بود». (جان گری، مردان مریخی، زنان ونوسی، (ترجمه نقیعی)، ص ۱۷۰). بر اساس پژوهش ها نیز ثابت شده است که تماس مکرر، به واکنش عاطفی مثبت می انجامد و باعث نزدیکی بیشتر می گردد. (مسعود آذربایجانی و همکاران، روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۳۴۰). البته، باید توجه داشت که این اعمال هرگز نباید در حضور بچه ها باشد؛ زیرا باعث تحریکات جنسی آنان می گردد و آسیب های اخلاقی به دنبال خواهد داشت.

د) قدردانی و سپاسگزاری از همسر

قدردانی و سپاسگزاری از همسر از آموزه های اخلاقی دو جانبه است؛ یعنی هم زن و هم مرد باید در مقابل کارهایی که انجام می گیرد، از همدیگر قدردانی کنند. سپاسگزاری، بازتاب عاطفی محبت و خوش اخلاقی در روان آدمی است. هر انسانی به طور طبیعی دوست دارد از نیکی و محبت و فداکاری دیگران قدردانی کند و همچنین دوست دارد از او قدردانی شود. قدردانی از دیگران در مقابل انجام دادن کاری، یکی از صفات پسندیده و از بزرگ ترین رمزهای جلب دوستی و لطف دیگران است.

گرچه به تشکر و قدردانی از دیگران سفارش شده است، (مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۴۴). اهمیت آن درباره ی همسران مضاعف بوده، نقش تعیین کننده ای در گرمی و صمیمیت میان آنان دارد. به طوری که این امر جزو وظایف اخلاقی همسران تلقی شده است. امام صادق علیه السلام می فرماید: «بهترین زنان شما آن بانویی است که اگر به او چیزی دهند (و یا خدمتی کنند) سپاسگزاری می کند و چنانچه از او باز گیرند، راضی و خشنود می شود». (همان، ج ۱۰۰، ص ۲۳۹).

تحسین و قدردانی هر یک از همسران از دیگری، بنابر قانون تقویت در شرطی سازی کنشگر، (این یک اصل روان شناختی است که می گوید اگر به دنبال انجام کاری، تقویت و تشویق بیاید، احتمال تکرار آن کار بیشتر می گردد). آنها را در انجام دادن کارهای خانه یا بیرون خانه به طور شایسته تر دلگرم می سازد و احساس محبت را در کام آنها شیرین می گرداند. این تاثیر در زنان که عاطفی تر و مهربان تر هستند بیشتر خواهد بود. قدردانی از زحمات همسر در برابر خدمات و زحماتی که می کشد (اعم از وظایف الزامی و یا غیر الزامی) یک مولفه ی قوی در جهت پیوند عاطفی بیشتر همسران و یک عامل تعیین کننده در ایجاد دل بستگی و علاقه مندی میان آنان است. این امر در عصر حاضر، بر خلاف نظام خانوادگی سنتی که انجام وظایف بیرونی و درونی منزل را از وظایف هر کدام از همسران می دانست و بدون چشمداشت انجام می شد، اهمیتی مضاعف پیدا کرده است و با توجه به تغییر ساختار خانواده، همسران توقع بیشتری دارند تا در مقابل زحمات آنان قدردانی شود.

بر اساس پژوهشی که در این زمینه انجام گرفته است، ۸۷ درصد همسران اعلام کرده اند که توقع دارند از زحمات آنان در خانه قدردانی شود. (حسن ملکی، چگونه با تفاهم زندگی کنیم، ص ۲۶). کارل راجرز (Carl Rogers) که یکی از روان شناسان غربی است در این باره می گوید: «انسان نیاز دارد به اینکه دیگران برای او قدر و منزلتی قائل باشند و قدرش را نیز بدانند. اهمیتی که شخص به این موضوع می دهد، در کنش های درونی و جنبه های تحریکی ارگانسیم و در رفتار او اثر فراوان می گذارد. از سوی دیگر، نیاز به قدردانی دیگران و نیاز به قدردانی خویشتن در رفتار و کردار آدمی موثر است». (حسن ملکی، چگونه با تفاهم زندگی کنیم، ص ۲۶). جان گری درباره ی قدردانی زن از مرد می گوید: «هر وقت زن به خاطر کاری که مرد کرده است از او قدردانی و تشکر می کند، مرد بابت آن قدردانی به زن امتیاز می دهد؛ چون حس می کند زن دوستش دارد. مردان برای امتیاز دادن به زن لزوماً نمی خواهند زن برای آنها کاری انجام دهد و فقط می خواهند زن دوست شان بدارد و قدردان باشد. لذا لازم است زنان از مردان قدردانی کنند؛ والا انجام وظایف از ناحیه ی مردان بی اهمیت می شود». (جان گری، مردان مریخی، زنان ونوسی، ص ۱۷۹).